

Andrejs Gorbunovs

**BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS DISKURSA
SPECIĀLĀS LEKSIKAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ UN
APVIENOTAJĀ KARALISTĒ**

Promocijas darba kopsavilkums

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE

Liepājas akadēmija

Andrejs Gorbunovs

Doktora studiju programmas “Valodu un literatūras studijas” doktorants

**BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS DISKURSA
SPECIĀLĀS LEKSIKAS ATTĪSTĪBA
LATVIJĀ UN APVIENOTAJĀ KARALISTĒ**

Promocijas darba kopsavilkums

Zinātniskie vadītāji

profesors Dr. philol.

JURIS BALDUNČIKS

Dr. philol. AGNESE DUBOVA

RTU Izdevniecība
Rīga 2026

Gorbunovs, A. Bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas attīstība Latvijā un Apvienotajā Karalistē. Promocijas darba kopsavilkums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2026. – 29 lpp.

Publicēts saskaņā ar promocijas padomes “RTU P-20” 2025. gada 27. oktobra lēmumu, protokols Nr. 3.

Vāka attēla autors Andrejs Gorbunovs.

<https://doi.org/10.7250/9789934372858>

ISBN 978-9934-37-285-8 (pdf)

PROMOCIJAS DARBS IZVIRZĪTS ZINĀTNES DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI RĪGAS TEHNISKAJĀ UNIVERSITĀTĒ

Promocijas darbs zinātnes doktora (*Ph. D.*) grāda iegūšanai Humanitāro un mākslas zinātņu grupas valodniecības un literatūrzinātnes nozarē tiek publiski aizstāvēts 2026. gada 29. aprīlī plkst. 12 Rīgas Tehniskās universitātes Liepājas akadēmijā, 227. auditorijā, Lielajā ielā 14, Liepājā.

OFICIĀLIE RECENZENTI

Dr. habil. philol. prof. Ina Druvieta,
Latvijas Universitāte, Latvija

Dr. philol. prof. Igors Koškins,
Latvijas Universitāte, Latvija

Dr. philol. prof. Linda Lauze,
RTU Liepājas akadēmija

APSTIPRINĀJUMS

Apstiprinu, ka esmu izstrādājis šo promocijas darbu, kas iesniegts izskatīšanai Rīgas Tehniskajā universitātē zinātnes doktora (*Ph. D.*) grāda iegūšanai. Promocijas darbs zinātniskā grāda iegūšanai nav iesniegts nevienā citā universitātē.

Andrejs Gorbunovs ..... (paraksts)

Datums: .....

Promocijas darbs ir uzrakstīts latviešu valodā, tajā ir ievads, četras nodaļas, secinājumi, literatūras saraksts, četri attēli, septiņas diagrammas, 64 tabulas, pieci pielikumi, kopā 200 lappuses, neieskaitot pielikumus. Literatūras sarakstā ir 212 nosaukumi.

Saturs

Ievads	5
1. Tiesību aktu atlases kritēriji un izvēlētie tiesību akti	9
2. Diskurss un diskursa analīze	11
2.1. Diskursa analīze	11
2.2. Institucionālais, juridiskais un bērnu tiesību diskurss	12
2.3. Bērnu tiesību diskursa Latvijā un Apvienotajā Karalistē salīdzinājums	13
3. Bērnu tiesību aizsardzības speciālā leksika Latvijā un Apvienotajā Karalistē	17
3.1. Semantiskās izmaiņas	17
3.2. Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstības salīdzinājums Latvijā un Apvienotajā Karalistē	19
3.3. Speciālās leksikas definīcijas un ekvivalence	20
Secinājumi	26
Tēzes	27
Literatūras saraksts	28

Ievads

Promocijas darba izstrādes gaitā veikts pētījums valodniecības nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē, aplūkojot Latvijas un Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktu un bērnu tiesību aizsardzības diskursus. No tiesību aktiem tika ekscerpēti tiesību aktu panti, kuros ir definētas speciālās leksikas vienības un vērojams šo speciālās leksikas vienību lietojums dažādās tiesību aktu redakcijās, kas ļauj hronoloģiski izsekot speciālās leksikas attīstībai. Ar šīs metodes palīdzību tiek novērotas izmaiņas speciālās leksikas vienību definīciju tekstos, savukārt pantu tekstu juridiskā analīze ļāva noteikt izmaiņas valodas lietojumā un juridiskajā būtībā. Pētījums atklāj procesus, kuru rezultātā tiek ieviesta vai mainīta speciālā leksika, kā arī sniedz ieskatu par kopīgajām un atšķirīgajām iezīmēm abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas attīstībā.

Par pētījuma aktualitāti liecina tiesvedības lietu skaits, kurās Apvienotās Karalistes tiesas pieņem lēmumu izņemt bērnus no Latvijas Republikas pilsoņu ģimenēm par bērnu tiesību pārkāpumiem. Aizgādības tiesību atņemšanas lietas Apvienotajā Karalistē tiek izskatītas Apvienotās Karalistes tiesās angļu valodā, un lietu materiāli iesniegšanai Latvijas Republikas atbildīgajām iestādēm un attiecīgo bērnu ģimenēm, kurām var trūkt speciālo zināšanu, tiek tulkoti latviešu valodā. Šādu tulkojumu kvalitāte ir ļoti svarīga, taču ekvivalentu speciālās leksikas vienību trūkums latviešu valodā būtiski apgrūtina tulkotāju darbu, veicina konsekvences trūkumu. Patlaban latviešu valodā ir pieejama tikai viena šīs nozares terminu skaidrojošā vārdnīca “Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās” (2016). Šī jautājuma nopietnību apliecina arī bijušo Latvijas vēstnieku Apvienotajā Karalistē Andra Teikmaņa un Baibas Bražes uzrunas tautiešiem, kurās tika minēts, ka 2014. gadā Latvijai tika ziņots par 33 lietām, kad pārskatītas Latvijas pilsoņu bērnu aprūpes un aizgādības tiesības, 2015. gadā – par 67 lietām, 2016. gadā – par 78 lietām. Savukārt Latvijā 2024. gadā aizgādības tiesības pārtrauktas 1212 vecākiem par 1439 bērniem. Šī tendence turpina pieaugt (BAC, 2025).

Promocijas darbā izvirzītā hipotēze

Bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos novērojamajās juridiskās un valodiskās izmaiņas ļauj izsekot šīs juridiskās nozares diskursa speciālās leksikas attīstībai un novērot atšķirības un līdzības starp abu diskursu speciālās leksikas un valodas līdzekļiem, veicot šī diskursa speciālās leksikas attīstības salīdzinājumu Latvijā un Apvienotajā Karalistē.

Promocijas darba mērķis

Veikt bērnu tiesību diskursa speciālās leksikas attīstības salīdzinājumu, atklājot līdzības un atšķirības speciālās leksikas attīstībā, kā arī potenciālās tulkošanas problēmas.

Promocijas darba uzdevumi

- 1) Sniegt vēsturisku pārskatu par bērnu tiesību un bērnu tiesību diskursa attīstību Latvijā un Apvienotajā Karalistē.
- 2) Definēt bērnu tiesību diskursa un speciālās leksikas jēdzienus promocijas darbā, veicot teorētiskā materiāla atlasī un analīzi.

- 3) Veikt materiāla ekscerpēšanu no dažādos laika periodos izdotiem bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktiem.
- 4) Izpētīt un salīdzināt ekscerpēto materiālu, apkopot atziņas, kas iegūtas ekscerpētā materiāla izpētes un salīdzināšanas rezultātā.
- 5) Apkopot promocijas darbā apskatīto teorētisko un praktisko materiālu analīzes rezultātus un sniegt kopsavilkumu par novērotajām atšķirībām un līdzībām bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas attīstībā.

Promocijas darbā izmantotās metodes

- 1) Deskriptīvā metode – metode izmantota teorētiskā materiāla aprakstīšanai, kā arī no tiesību aktiem latviešu un angļu valodā ekscerpētā materiāla aprakstīšanai.
- 2) Diskursa analīze – metode izmantota, lai analizētu dažādu vēsturisko un valodisko faktoru ietekmi uz bērnu tiesību aizsardzības diskursu un tā speciālo leksiku.
- 3) Statistiskā metode – metode izmantota, lai apkopotu statistikas datus par tiesību aktiem (piemēram, vārdu skaita izmaiņas, speciālās leksikas vienību skaita izmaiņas u. tml.).
- 4) Saturā analīze – metode izmantota tiesību aktu pantu saturā analīzei, lai noteiktu juridisko izmaiņu esamību un būtību.
- 5) Salīdzināmā metode – metode izmantota ekscerpēto materiālu, vēsturisko faktoru un diskursa salīdzināšanai un aprakstīšanai.

Promocijas darba zinātniskā novitāte

Promocijas darbā izmantota jauna starpdisciplinārā pieeja. Ekscerpētajā materiālā tiek analizētas un novērotas ne tikai valodiskās izmaiņas tiesību aktu pantu tekstos un speciālās leksikas definīcijās angļu un latviešu valodā, bet tiek salīdzinātas arī juridiskās izmaiņas. Promocijas darbā novēroto izmaiņu aprakstīšanai tiek izmantotas trīs kategorijas: 1. kategorija – nav izmaiņu; 2. kategorija – izmaiņas tikai tekstā; 3. kategorija – izmaiņas juridiskajā būtībā un tekstā, minot arī novēroto izmaiņu iespējamus cēloņus. Atsevišķi no pantu tekstiem tika atlasītas speciālās leksikas vienības, kuru definīcijas atrodamas tiesību aktos, iedalot šīs speciālās leksikas vienības trīs grupās: ģimene; bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālā leksika; nodarījumi pret bērnu. Speciālās leksikas vienību skaitliskajam apkopojumam tika noteikts tuvu ekvivalentu bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas vienību skaits angļu un latviešu valodā. Šī pieeja sniedz visaptverošu ieskatu bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas attīstībā Latvijā un Apvienotajā Karalistē.

Darba praktiskā lietojamība

Pētījuma rezultātā speciālistiem, kas darbojas bērnu tiesību aizsardzības jomā Latvijā, būs pieejama informācija par bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vēsturisko attīstību gan Latvijā, gan Apvienotajā Karalistē, kas ļaus šo informāciju tālāk izmantot gan terminradei nākamo tiesību aktu redakcijām, ieviešot jaunus amatus, juridiskos instrumentus vai risinājumus bērnu tiesību aizsardzībai, gan izpratnei par galvenajiem procesiem, kas kopumā ietekmē bērnu tiesību diskursu Latvijā un Apvienotajā Karalistē. Promocijas darbs atklāj plašas tālāko pētījumu iespējas bērnu tiesību nozares diskursa un speciālās leksikas izpētē latviešu

valodā. Tālāko pētījumu rezultātā būtu iespējams izstrādāt gan skaidrojošo bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienību vārdnīcu, gan divvalodu vārdnīcu, lai nodrošinātu konsekventu bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas lietojumu angļu un latviešu valodā. Savukārt promocijas darbā izmantotās izmaiņu salīdzināšanas kategorijas ir iespējams izmantot citu nozaru tiesību aktu izpētei un analīzei. Šī pētījuma rezultātā identificētās atšķirības atklāj iespējas tālākam darbam, veidojot specializētas divvalodu vārdnīcas, sniedzot iespēju diskursa izpētē un analīzē izmantot kritērijus piemērot citu nozaru diskursiem līdzīgu sastatāmo pētījumu veikšanai, kā arī iespēja identificēt speciālās leksikas vienības, kas tuvākā vai tālākā nākotnē būs nepieciešamas, lai aprakstītu Latvijas Republikas tiesību aktos vēl neesošas juridiskās reālijas, kas sociālo, ģeopolitisko un citu faktoru ietekmē ir potenciāli sagaidāmas tuvākajā nākotnē.

Darba struktūra

Promocijas darbs ir strukturēts četrās nodaļās ar apakšnodaļām. **Pirmā nodaļa** veltīta bērnu tiesību attīstības vēsturei Latvijā un Apvienotajā Karalistē. Nodaļā sniegts vēsturisks pārskats par bērnu tiesību un šīs jomas speciālās leksikas attīstību Latvija un Apvienotajā Karalistē, norādot galvenos tiesību aktus, notikumus un personas, kas ietekmēja šīs jomas speciālās leksikas attīstību. **Otrajā nodaļā** apskatīts teorētiskais materiāls un aprakstīts bērnu tiesību aizsardzības diskurss, piemērojot teorētiskā materiāla analīzes rezultātā gūtās atziņas, lai noteiktu bērnu tiesību diskursam raksturīgās pazīmes Latvijā un Apvienotajā Karalistē. Darba **trešajā nodaļā** apskatīts no sešu bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktu (trīs latviešu valodā, trīs angļu valodā) dažādām redakcijām ekscerpētais materiāls. Promocijas darba **ceturtajā nodaļā** salīdzināta bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstība Latvijā un Apvienotajā Karalistē, salīdzinājumā apskatot atšķirības un līdzības abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursā un speciālās leksikas attīstībā.

Promocijas darba apjoms ir 200 lappuses. Darbā ir 64 tabulas, četri attēli, septiņas diagrammas, pieci pielikumi.

Promocijas darbs ir aprobēts astoņās zinātniskās konferencēs Latvijā un ārvalstīs.

- 1) Bērnu tiesību valodas vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā: bērnu tiesību valodas salīdzinājums Vietējo civillikumam un Civillikumā. Zinātniskā konference “Vārds un tā pētīšanas aspekti”, Liepājas Universitāte. Liepāja, 2019. gads.
- 2) Bērnu tiesības Lielbritānijā: speciālās leksikas vēsturiskās attīstības tendences. Zinātniskā konference “Via Scientiarum”, Ventspils Augstskola. Ventspils, 2019. gads.
- 3) Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vēsturiskās attīstības tendences Latvijā un Lielbritānijā. Zinātniskā konference “Perspectives of Baltic Philology V: Trapped in Language and Culture”, Adama Mickēviča universitātes Poznaņā Baltistikas nodaļa. Poznaņa, Polija, 2019. gads.
- 4) Diskurs detskogo prava v Latvii. Zinātniskā konference “Sovremennaya teoreticheskaya lingvistika i problemi sudebnoy ekspertizi”. A.S. Puškina Krievijas valsts Krievu valodas institūts, Maskava, Krievija 2019. gads.

- 5) Bērnu tiesības Latvijā un Lielbritānijā: izaicinājumi tulkošanā. Latvijas tulku un tulkotāju biedrības (LTTB) konference “Aktuāli jautājumi tulkojumzinātnē”. Rīga, 2019. gads.
- 6) Challenges in translation of childrens rights content from English into Latvian. Zinātniskā konference “Translation Landscapes IV”, Šcecinas Universitāte. Švecina, Polija, 2019. gads.
- 7) Bērnu tiesību diskurss Lielbritānijā. Zinātniskā konference “Vārds un tā pētišanas aspekti”. Liepājas Universitāte. Liepāja, 2020. gads.
- 8) Bērnu tiesību aizsardzības diskurss Latvijā un Apvienotajā Karalistē. Zinātniskā konference “Jauno pētnieku diena 2025”. Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Rīga. 2025. gads.

Promocijas darbs ir aprobēts sešos anonīmi recenzētajos zinātniskajos rakstos.

- 1) Gorbunovs, Andrejs. Bērnu tiesību valodas vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā: bērnu tiesību valodas salīdzinājums Vietējo civillikumu kopojumā un Civillikumā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 23. Liepāja: LiePU, 2019, 287.–296. lpp.
- 2) Gorbunovs, Andrejs. Bērnu tiesības Lielbritānijā: speciālās leksikas vēsturiskās attīstības tendences. *Via Scientiarum : rakstu krājums*, Ventspils: Ventspils Augstskola, 2019, 44.–57. lpp.
- 3) Gorbunovs, Andrejs. Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vēsturiskās attīstības tendences Latvijā un Lielbritānijā. *Perspectives of Baltic Philology V: Trapped in Language and Culture*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2019, 123.–131. lpp.
- 4) Gorbunovs, Andrejs. Diskursu detskogo prava v Latvii. *Sbornik nauchnih rabot po itogam Mezhdunarodnoy nauchnoy konferencii. Sovremennaya teoreticheskaya lingvistika i problemi sudebnoy ekspertizi*, Maskava: Gosudarstvennyy institut russkogo yazika im. A.S. Pushkina, 2019, 449.–459. lpp.
- 5) Gorbunovs, Andrejs. Challenges in translation of childrens rights content from English into Latvian. *Translation Landscapes IV – Internationale Schriften zur Übersetzungswissenschaft*, 4, Szczecin: University of Szczecin, 2019, 78.–87. lpp.
- 6) Gorbunovs, Andrejs. Bērnu tiesību diskurss Lielbritānijā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 27, Liepāja: LiePU, 2020, 236.–243. lpp.

1. Tiesību aktu atlases kritēriji un izvēlētie tiesību akti

Speciālās leksikas attīstības tendenču analīzi ir iespējams veikt, patiecoties plašai tiesību aktu vēsturisko redakciju pieejamībai Latvijā un Apvienotajā Karalistē, kas ļauj salīdzināt tiesību aktu tekstus no bērnu tiesību juridiskajiem pirmsākumiem līdz mūsdienām. Promocijas darbā apskatīti bērnu tiesību aizsardzības tiesību akti Latvijas teritorijā no šādiem periodiem: no 1864. līdz 1918. gadam; 1918. gada līdz 1940. gadam; no 1991. gada līdz 2023. gadam. Apvienotās Karalistes tiesību akti tika atlasīti atbilstoši šiem periodiem un to tematikai, lai tos būtu iespējams salīdzināt ar Latvijas Republikas tiesību aktiem. Padomju okupācijas periodā spēkā esošie tiesību akti netiek izskatīti, jo tie netika pārņemti patlaban Latvijas Republikā spēkā esošajos bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos. Līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu tika atjaunota “Civillikuma” redakcija, kas bija spēkā pirms padomju okupācijas. Savukārt Krievijas Impērijas laikā 1864. gadā pieņemtais tiesību aktu kopojums “Vietējo civillikumu kopojums” (turpmāk VCK) ir viens no Latvijas Republikas bērnu tiesību pirmavotiem, kas tika tulkots latviešu valodā un izdots 1928. gadā, kā arī VCK panti joprojām ir atrodami arī patlaban spēkā esošajā Latvijas Republikas “Civillikuma” versijā.

Šajā promocijas darbā ekscerpētais materiāls tika iegūts no kopumā sešiem tiesību aktiem: trīs tiesību akti latviešu valodā – “Latvijas Republikas Civillikuma 1. daļa. Ģimenes tiesības” (LRCL), “Bērnu tiesību aizsardzības likums” (BTAL), “Jaunatnes likums” (LRJL); trīs tiesību akti angļu valodā – “*Prevention of Cruelty to, and Protection of, Children Act 1889*” (POC 1889), “*Children and Young People Act 1933*” (CYPA 1933), “*Children Act 1989*” (CA 1989).

Latvijas Republikas¹ un Apvienotās Karalistes² tiesību aktu vietnēs ir iespēja apskatīt dažādas tiesību aktu redakcijas, kas ļauj izsekot speciālo leksikas vienību izmaiņām laika gaitā vienā tiesību aktā, nosakot brīdi, kad konkrēta speciālās leksikas vienība tika ierakstīta tiesību aktos, kurā redakcijā tajā veiktas izmaiņas vai kādā redakcijā tā tika izņemta no likuma. Tiesību akti salīdzinājumam atlasīti pēc vairākiem kritērijiem.

- 1) **Pieņemšanas gads.** Ņemot vērā lielo bērnu tiesību aizsardzības likumu skaitu Apvienotajā Karalistē, salīdzinoša pētījuma veikšanai Apvienotās Karalistes tiesību akti atlasīti hronoloģiski atbilstoši Latvijas bērnu tiesību aizsardzības aktiem. 1937. gadā pieņemtais LRCL hronoloģiski atbilst Apvienotās Karalistes likumam POC 1889, jo šī “Civillikuma” daļa sākotnēji balstīta uz Krievijas Impērijas 1864. gada “Vietējo civillikumu kopojuma” (VCL) tulkojuma un ietver tā pantus. Nākamais likumu pāris ir 1998. gadā pieņemtais BTAL un 1989. gadā pieņemtais CA 1989. Neskatoties uz gandrīz 10 gadu atšķirību starp abu likumu pirmajām redakcijām, mūsdienās abi šie likumi joprojām tiek papildināti un ir saturiski līdzīgi. Trešais likumu pāris ir 1933. gadā pieņemtais CYPA 1933, kas 2008. gadā tika papildināts ar CYPA 2008, un 2008. gadā pieņemtais LRJL. Starp šī likumu pāra sākotnējām redakcijām pastāv lielākā hronoloģiskā atšķirība, taču promocijas darba tapšanas laikā abi tiesību akti tiek

---

¹ www.likumi.lv.

² www.legislation.gov.uk.

papildināti, ļaujot sekot speciālās leksikas izmaiņām. Šis kritērijs nodrošina iespēju ielūkoties abu valstu attiecīgajiem hronotopiem raksturīgās situācijās, kas ilustrē konkrētā laika perioda reālības ne tikai valodā, bet arī sabiedrībā kopumā.

- 2) **Tiesību akta mērķis.** Šis kritērijs tiek izmantots, lai nodrošinātu speciālās leksikas lietojuma un attīstības salīdzināmību, t. i., tiesību akti ar līdzīgiem mērķiem ietver līdzīgas speciālās leksikas vienības. Tiesību aktu mērķi ir norādīti to priekšvārdā vai atbilstošajā pantā. *CYPA 1889* un *LRCL* likumu mērķi nav definēti atsevišķi, bet tiem ir līdzīgs tematiskais segums, kas plašāk tiek aprakstīts pie katra likuma analīzes. *LRJL* mērķis jaunākajā redakcijā ir “uzlabot jauniešu dzīves kvalitāti, veicinot viņu iniciatīvas, darba tikumu un patriotismu, līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē, kā arī atbalstot darbu ar jaunatni”. Šis mērķis līdzinās *CYPA 1933 2008.* gada pieņemtajā papildinājumā norādītajam mērķim “noteikt sociālo pakalpojumu nodrošināšanu jauniešiem, noteikt jauniešu aprūpes standartus, kas jānodrošina valsts iestādēm un aģentūrām, regulēt adopcijas jautājumus un citus ar jauniešiem saistītos jautājumus” (*CYPA*, 2008). Jāmin, ka saskaņā ar abās valstīs spēkā esošajiem tiesību aktiem jaunieši joprojām ir bērni, kas nozīmē to, ka arī šis tiesību aktu pāris ir uzskatāms par piederīgu bērnu tiesību aizsardzības diskursam un ietver tā speciālo leksiku.

3) **Speciālās leksikas vienības.** Tika atlasīti tiesību akti, kas ietver tematiski līdzīgas bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienības un to definīcijas, ļaujot izsekot speciālās leksikas vienību lietojuma un definīciju izmaiņām dažādās tiesību aktu redakcijās, lai veiktu tālāku attīstības salīdzinājumu. Atbilstoši abiem iepriekš minētajiem kritērijiem izveidotajos tiesību aktu pāros atrodamās speciālās leksikas vienības tiek salīdzinātas ar pēc nozīmes tuvām vai līdzīgām speciālās leksikas vienībām.

Turklāt no tiesību aktiem ekscerpēti arī tādi tiesību aktu panti, kuros ir definētas speciālās leksikas vienības un vērojams šo speciālās leksikas vienību lietojums. Veiktā analīze ilustrē, kā laika gaitā ir mainījušās Latvijas bērnu tiesību leksikas vienības, kā arī speciālās leksikas vienību lietojumu pantos, ļaujot to salīdzināt ar Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienību definīciju un lietojuma izmaiņām. Tiesību aktu pantu vēsturisko versiju salīdzinājums paver plašas iespējas pētniecībai, piemēram, ir iespējams noteikt juridisko izmaiņu, kas aprakstītas pantos, skaitu un veidu konkrētā laika periodā, var noteikt valodisko izmaiņu skaitu un veidu, un tā rezultātā ir iespējams veikt padziļinātus nozaru un starpdisciplinārus pētījumus, piemēram, vēsturē, jurisprudencē vai valodniecībā.

2. Diskurss un diskursa analīze

Bērnu tiesību aizsardzības diskursa definēšanai vispirms ir jānosaka diskursa definīcija un jādefinē tā žanri, kā arī bērnu tiesību aizsardzības diskursa žanra pazīmes, kas tiks izmantotas tālākam Latvijas un Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības diskursu salīdzinājumam.

Diskursa jēdziens tiek plaši izmantots dažādos pētījumos un nozarēs, piemēram, izglītībā, psiholoģijā, politikā, socioloģijā u. c., kur diskursa definīcija mēdz atšķirties. Daudzās diskursa definīcijas ir iespējams iedalīt trīs pamatkategorijās: 1) diskurss ir viss, kas ir vairāk par teikumu; 2) diskurss ir valodas lietojums; 3) diskurss ir plaša sociālā prakse, kas iekļauj nelingvistisko un nekonkrēto valodas lietojumu (*Jaworski, 1999: 151*).

Bērnu tiesību aizsardzības diskurss promocijas darba kontekstā tiek definēts kā “valodas lietojums (bērnu tiesību aizsardzības) kontekstā”, analizējot un klasificējot novērotās valodiskās un sociālas pazīmes bērnu tiesību aizsardzības diskursā. Piemēram, tiesību aktu tekstu juridiskā valoda ļauj apzīmēt šīs kategorijas tekstus un ar to palīdzību noteiktās lomas (tiesnesis, advokāts utt.) ar terminu “juridiskais diskurss”, savukārt diskursa dalībnieki (šajā gadījumā bērni un vecāki) piešķir diskursam bērnu tiesību aizsardzības kontekstu. Šī definīcija ļauj noteikt diskursa pētījuma lauku, kurā tiek vērota speciālās leksikas attīstība, savukārt diahroniskās diskursa analīzes metode ļauj vērot minētās speciālās leksikas attīstības izmaiņas laika gaitā.

2.1. Diskursa analīze

Diskursa pētījumi ir tiešā veidā saistīti ar diskursa analīzi, t. i., tā pēta valodas darbības un formas attiecības, kā arī mijiedarbību starp valodas darbību un sabiedrības struktūrām. (*Romanovska, 2023*). Minētā definīcija atbilst šī promocijas darba mērķim apskatīt bērnu tiesību diskursa speciālās leksikas attīstību no vēsturiskās, valodiskās un juridiskās puses starpdisciplinārā pētījumā, jo diskursa analīze ļauj ar likumu tekstu un speciālās leksikas vienību palīdzību analizēt, kā sociālie, lingvistiskie, kognitīvie un kultūras aspekti mijiedarbojas bērnu tiesību diskursā un kā šī mijiedarbība ietekmē speciālās leksikas un diskursu attīstību kopumā apskatītajā laika periodā. Kā šādu izmaiņu piemērus var minēt juridiskās sistēmas izmaiņas, tehnoloģiju attīstību un etniskā sastāva izmaiņas. Diskursa analīzes plašo iespēju dēļ ir iespējams izmantot visas starpdisciplinārās pētījumu metodes, kā arī humanitārajās un sociālajās zinātnēs izmantotās metodes (*Titscher et al., 2000: 146*).

Bērnu tiesību diskursam piemīt diskursīvas varas pazīmes (piemēram, vara izņemt bērnu no ģimenes), kā arī vērojama diskursa ietekme uz sabiedrību un kultūru (piemēram, juridiskā bērna vecuma izmaiņas), ideoloģiskais uzdevums (piemēram, LRJL mērķī minētais patriotisms un darba tikums). Bērnu tiesību aizsardzības diskurss ir arī vēsturisks, jo balstās vēsturiskos tiesību aktos un tradīcijās. Savukārt pastarpinātā saikne starp tekstu un sabiedrību bērnu tiesību aizsardzības diskursā ir vērojama dažādās publikācijās, tiesu lēmumos un citos diskursa tekstos. Veicot bērnu tiesību aizsardzības diskursa analīzi, ir iespējams interpretēt iegūtos datus tālāko

secinājumu definēšanai, aprakstot novērotās sakarības un parādības. Bērnu tiesību aizsardzības diskursam ir raksturīgas arī dažādas sociālās darbības un lomas, ko atbilstoši diskursa noteikumiem veic gan bērni, gan pieaugušie.

2.2. Institucionālais, juridiskais un bērnu tiesību diskurss

Bērnu tiesību aizsardzības diskurss ir pakārtots juridiskajam diskursam, kas ir daļa no institucionālā diskursa, kā rezultātā bērnu tiesību diskursam piemīt institucionālajam diskursam raksturīgais varas lomu un saziņas scenāriju dalījums, kā arī juridiskajam žanram raksturīgā tiesību aktu noteiktā struktūra un specializētā juridiskās nozares leksika. Diskursa žanru analīze jāveic, lai noteiktu bērnu tiesību diskursam raksturīgās īpašības, kas izmantotas tālākam bērnu tiesību diskursu salīdzinājumam Latvijā un Apvienotajā Karalistē.

2.2.1. Institucionālais diskurss

Institucionālā diskursa definēšana ir jāsāk ar institūcijas jēdziena noteikšanu. Institūcijas visbiežāk asociējas ar fiziskām ēkām, piemēram, skolām, slimnīcām, valsts iestādēm, cietumiem, tiesām (Mayr, 2008: 1). Saskaņā ar šo definīciju institūcijas var būt gan valsts, gan privātpersonu veidotas, kas nozīmē to, ka institucionālais diskurss nav tikai valsts iestāžu diskurss, bet gan visa veida “valstisku vai sabiedrisku veidojumu” diskurss.

Bērnu tiesību kontekstā tieši šī institucionālā diskursa pazīmes piešķir bērnu tiesību diskursam tā sociālo struktūru, kuras ietvaros darbojas tiesību akti, kas tika ieviesti atbilstoši attiecīgajā brīdī pastāvošai sabiedrības izpratnei par kādu tiesību jautājumu (laika un vietas parametrs), kā arī saskaņā ar šo struktūru tiek noteikti dalībnieki (piemēram, tiesneši, bērni u. c.), diskursa mērķi (aizsargāt bērnu tiesības), vērtības (piemēram, nenoskirt bērnu no bioloģiskās ģimenes, ja iespējams), stratēģijas (piemēram, sociālo dienestu darbība), precedenti (piemēram, bērnu tiesību pārkāpumi ietekmē nākotnes tiesību aktus un speciālo leksiku), diskursīvās formulas (piemēram, kārtība un izmantotā speciālā leksika saziņā starp pusēm tiesvedības laikā). Šo pazīmju esamība liecina par to, ka bērnu tiesību aizsardzības diskurss ir daļa no institucionālā diskursa.

2.2.2. Juridiskais diskurss

Nākamais diskurss, kura pazīmes piemīt bērnu tiesību aizsardzības diskursam, ir juridiskais diskurss. Juridiskā diskursa likumību nodrošina institūcijas un tradīcijas, kas nosaka juridiskā diskursa darbības robežas, jo šim diskursam tiek piešķirts plaša iestāžu loka (tiesa, policija, likumdevēji u.c.) sociāls un institucionāls atbalsts – juridiskajam diskursam piemīt hierarhija, statuss un vara (Goodrich, 1987: 211). Juridiskajam diskursam piemīt tiesību nozares tradicionālās pazīmes – teatrālie apstākļi, iestāžu darbinieku elitārās zināšanas, ko nepārvalda mietpilsoņi, spēja un tiesības sodīt – šīs pazīmes atšķir juridisko diskursu no citiem tuviem institucionālajiem diskursiem, piemēram, politiskais, reliģiskais un ētiskais diskurss (Mayr, 2008: 14).

Arī bērnu tiesību aizsardzības diskursa dalībnieki ieņem diskursa noteiktās lomas un rīkojas atbilstoši bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos noteiktajam, kas ir raksturīga juridiskā diskursa pazīme, kas piemīt bērnu tiesību diskursam. Savukārt P. Gudričs min, ka juridiskā diskursa institucionālais raksturs izpaužas tā subjekta pakļaušanā diskursā noteiktajiem noteikumiem, kas nosaka to, ko drīkst teikt, un to, kas ir jāpasaka, likumīgi nosakot vērtību un kognitīvo bāzi un komunikācijas režīmus. (*Goodrich, 1987: 218*)

Bērnu tiesību diskursa lauks ir definējams vairākos līmeņos tā specifiskās juridiskās hierarhijas dēļ, jo šī diskursa pamatā ir tiesību akti un ar šiem tiesību aktiem noteiktais valodas lauks, kura dalībnieki ir gan tiesību aktu noteikto funkciju izpildītāji, gan tiesību aktu subjekti, kā arī plašāka sabiedrība.

Par juridiskā diskursa žanra tekstiem ir uzskatāmi noteiktā stilā rakstīti teksti un runas akti ar noteiktiem mērķiem (piemēram, likumdošanas, tiesvedības, administratīvie u. c. mērķi), kas atbilst konkrētiem gramatikas un sintakses noteikumiem un kuros tiek lietota speciālā (šajā gadījumā – juridiskā) leksika. Pirmā jeb augstākā līmeņa diskurss ir kopējais cilvēku saziņas un mijiedarbības diskurss, kam ir pakārtoti un kurā ir iekļauti tālāk norādītie diskursi. Nākamā līmeņa diskurss ir institucionālais diskurss, kurā cilvēka mijiedarbība notiek ar valsts iestādi, tiesībsargājošām iestādēm vai citu organizāciju, ar kuru saziņa un mijiedarbība notiek atbilstoši skaidri definētiem noteikumiem un lomām, bet ne vienmēr tie ir tiesību akti vai likumi, piemēram, reliģiskās organizācijas, nevalstiskās organizācijas un citas organizācijas ar skaidriem uzvedības un saziņas noteikumiem. Juridiskais diskurss ir daļa no institucionālā diskursa, bet saziņu un lomas šajā diskursā nosaka tiesību akti (valsts vai starptautiskā līmenī). Savukārt bērnu tiesību aizsardzības diskurss ir pakārtots juridiskajam diskursam, un tā komunikatīvās normas un lomas nosaka bērnu tiesību aizsardzības tiesību akti, kas ir arī galvenais speciālās leksikas avots.

2.3.3. Bērnu tiesību aizsardzības diskurss

Bērnu tiesību aizsardzības diskurss satur varas attiecības atbilstoši M. Fuko definīcijai: “Diskursu sociālajā kārtībā iedibina varas tehnoloģijas. Vara nosaka konkrētus noteikumus un kategorijas”. (*Foucault, 1972: 171*) Tātad valsts iestādes jeb vara ievieša bērnu tiesību aizsardzības principus, kas tika kodificēti tiesību aktos un kuru ievērošana tiek panākta ar sodu palīdzību. Šajā pētījumā vara netiek analizēta plašākā kontekstā. Izmaiņas institucionālajā diskursā ietekmē arī juridisko diskursu un bērnu tiesību aizsardzības diskursu. Bērnu tiesību aizsardzības diskursa galvenais mērķis ir bērnu tiesību aizsardzība, kas tiek īstenota saskaņā ar tiesību aktiem. Diskursā piedalās gan speciālisti (tiesas, bāriņtiesas u. c.), gan nespeciālisti (bērni, vecāki, plašāka sabiedrība u. c.).

2.3. Bērnu tiesību diskursa Latvijā un Apvienotajā Karalistē salīdzinājums

Lai salīdzinātu bērnu tiesību aizsardzības diskursus Latvijā un Apvienotajā Karalistē, izmantotas iepriekš noteiktās bērnu tiesību diskursa pazīmes: institucionalitāte; valoda; diskursa komunikatīvais mērķis; diskursa teksti; dalībnieki un to ietekme uz diskursu.

Abu valstu bērnu tiesību diskursi ir piederīgi juridiskajam diskursam, kas ir daļa no institucionālā diskursa. Latvijā bērnu tiesību diskursa institucionālo mijiedarbības sistēmu veido primārie tiesību akti, kas nosaka diskursa dalībnieku uzdevumus, pienākumus un tiesības.

Apvienotajā Karalistē bērnu tiesību institucionālo sistēmu veido bērnu tiesību aizsardzības primārie un sekundārie akti. Primārie tiesību akti ir likumi, ko pieņem un izdod Apvienotās Karalistes valsts iestādes – Anglijas parlaments, Skotijas parlaments, Velsas parlaments un Ziemeļīrijas parlaments. Galvenie sekundāro tiesību akti ir normatīvie akti, normatīvie noteikumi, rīkojumi un baznīcas akti. Uz bērnu tiesību diskursu attiecināmo primāro un sekundāro tiesību aktu skaits Apvienotās Karalistes tiesību aktu datubāzē pārsniedz 200 ierakstus (*UKGOV*, 2023). Latvijā katrā pašvaldībā darbojas bāriņtiesa, bet Apvienotajā Karalistē katrā pašvaldībā darbojas ģimenes lietu tiesa (*Family Court*), un abu minēto valsts iestāžu darbību nosaka attiecīgie tiesību akti.

Latvijā un Apvienotajā Karalistē bērnu tiesību diskursa valoda ir juridiskā valoda, jo šī valoda tiek izmantota tiesību aktos, un bērnu tiesību diskursa komunikatīvajos aktos tiek izmantota gan vispārīgā, gan speciālā juridiskā leksika. Savukārt lomu sadalījums komunikatīvajos aktos atbilst juridiskā diskursa lomu sadalījumam (piemēram, tiesnesis, apsūdzētais, cietušais, advokāts). Abu valstu bērnu tiesību diskursam ir raksturīga speciālā leksika, kas tiek izmantota tikai šajā diskursā (piemēram, pašvaldības aprūpē nonācis bērns un *looked after child*, aizbildnis un *guardian*, vecāku atbildība un *parental responsibility* utt.), kā arī abu valstu bērnu tiesību diskursiem ir raksturīgas situācijas, kad citu diskursa žanru teksti (piemēram, medicīnas) kļūst par daļu no bērnu tiesību diskursa konteksta dēļ.

Bērnu tiesību diskursam Latvijā ir pieci komunikatīvie mērķi, savukārt Apvienotās Karalistes – četri. Abu valstu bērnu tiesību diskursu komunikatīvo mērķu pamatā ir uzdevums nodrošināt bērnu aizsardzību, aprūpi un brīvību. Latvijas bērnu tiesību diskursa komunikatīvajos mērķos uzsvars tiek likts uz vērtībām, darbu un ģimeni, savukārt Apvienotās Karalistes bērnu tiesību diskursā galvenā uzmanība tiek pievērsta bērna aizsardzībai no nelabvēlīgas ietekmes, pāridarījumiem un kaitējuma.

Bērnu tiesību diskursa dalībnieki Latvijā un Apvienotajā Karalistē ir iedalāmi vienādās kategorijās, bet ar atšķirīgu šo kategoriju ietekmi uz bērnu tiesību diskursu. Pirmajā abu valstu bērnu tiesību dalībnieku kategorijā ir iekļautas valsts varas iestādes, kurām bērnu tiesību diskursa tiesību akti piešķir tiesības un pienākumus nodrošināt bērnu tiesību aizsardzību. Abās valstīs šīs iestādes ir pilnvarotas ziņot (piemēram, skolas), izmeklēt (piemēram, policija, sociālie dienesti) un sodīt (tiesas) par bērnu tiesību pārkāpumiem. Šīs grupas dalībnieki spēj ietekmēt bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktus un speciālo leksiku.

Otrajā kategorijā ir iekļaujamas personas, pret kurām pirmajā kategorijā minētie dalībnieki īsteno savas tiesības un pienākumus, t. i., bērni, bērnu ģimenes un bērnu tiesību pārkāpēji, kam nav tiešas ietekmes uz bērnu tiesību diskursu, tā tiesību aktiem vai speciālo leksiku. Bērnu tiesību diskursa specifiskās leksikas dēļ abās valstīs ir iespējamas grūtības nodrošināt šīs grupas diskursa dalībniekiem atbilstošu tulkojumu viņu dzimtajā valodā, jo ir iespējami gadījumi, kad

vienā valodā (piemēram, angļu) speciālās leksikas vienības juridiskais ekvivalents otras valodas (piemēram, latviešu) speciālajā leksikā nepastāv atšķirīgo bērnu tiesību diskursu dēļ.

Trešā bērnu tiesību diskursa dalībnieku kategorijā abās valstīs ir nevalstiskās organizācijas (NVO), kas darbojas bērnu tiesību aizsardzības jomā. Latvijā bērnu tiesību diskursā aktīvās NVO veic sabiedrības un ierēdņu izglītošanu bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, piedalās diskusijās ar nozares speciālistiem un iesaistās bērnu tiesību diskursā. Neskatoties uz to, ka Latvijā nevalstiskajām organizācijām nav Latvijas valsts tiesību aktos noteiktu juridisku pilnvaru, šīs organizācijas aktīvi piedalās bērnu tiesību diskursā, informējot sabiedrību par aktuāliem jautājumiem un bērnu tiesību pārkāpumiem, kā arī sniedzot skaidrojumu par dažādām juridiskām niansēm, organizējot informatīvos pasākumus un apmācības iedzīvotājiem, šādi ieviešot speciālās leksikas lietojumu ikdienā, tiesību aktu skaidrojumus un netieši ietekmējot bērnu tiesību diskursu Latvijā.

Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības diskursā aktīvo NVO skaits ir ne tikai lielāks, kas ir skaidrojams ar jau iepriekš minēto iedzīvotāju skaita atšķirību, bet Apvienotās Karalistes bērnu tiesību diskursā aktīvās NVO ir arī daudz senākas (*“Barnardos”* 1866. g., *“National Society for the Prevention of Cruelty to Children” (NSPCC)* 1884. g.). Ilgstošas darbības rezultātā šīs NVO, salīdzinot ar Latvijas NVO, ir ieguvušas plašākas pilnvaras bērnu tiesību aizsardzības diskursā, piemēram, NVO ar savu aktivitāti spēja apturēt pretrunīgi vērtētu tiesību aktu pieņemšanu.

Iepriekš minētais ļauj secināt, ka NVO ietekme uz bērnu tiesību diskursu Apvienotajā Karalistē ir būtiski lielāka par NVO ietekmi uz bērnu tiesību diskursu Latvijā, bet Latvijas NVO darbība ir ne mazāk svarīga pilnvērtīgai bērnu tiesību diskursa attīstībai un tā speciālās leksikas lietošanai ikdienā un precizēšanai.

Ceturtnā bērnu tiesību dalībnieku grupa ir sabiedrība un plašsaziņas līdzekļi. Galvenā atšķirība starp šīs grupas dalībniekiem Latvijā un Apvienotajā Karalistē ir to līdz šim radītā ietekme uz bērnu tiesību diskursu. Latvijā plašsaziņas līdzekļi plaši atspoguļo bērnu tiesību pārkāpumus, piemēram, Ivana Berladina (Delfi, 2017) nāves gadījumā un 2023. gada maijā notikušās septiņus gadus vecās Justīnes Reinikovas slepkavības gadījumā (Jemeljanova, 2023), kas veicina sabiedrības interesi par šiem pārkāpumiem, taču tālāks spiediens uz likumdevējiem no sabiedrības un plašsaziņas līdzekļiem neseko. Latvijā nav viennozīmīgu piemēru tam, kā bērnu tiesību pārkāpumu rezultātā vai nevalstisko organizāciju darbības rezultātā būtu radīta tieša ietekme uz bērnu tiesību diskursu.

Latvijā sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu spiediena rezultātā netiek veiktas izmaiņas bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos, neievieš jaunus atbildīgos amatus, kā arī nenotiek tiesību aktu pantu precizēšana un citas līdzīgas darbības, kas ietekmē arī jaunieviesto speciālās leksikas vienību skaitu. Savukārt Apvienotajā Karalistē plašsaziņas līdzekļi un sabiedrība salīdzinoši aktīvāk iesaistās bērnu tiesību pārkāpumu izmeklēšanā, pieprasot veikt plaša mēroga izmeklēšanas, kuru rezultātā tiek veiktas izmaiņas tiesību aktos, ieviesti jauni atbildīgie amati, ieviesta jauna speciālā leksika, kā arī atstādinātas atbildīgās amatpersonas.

Pēc minēto pazīmju apkopojuma secināms, ka abu valstu bērnu tiesību diskursi ir piederīgi institucionālajam diskursam un ir daļa no juridiskā diskursa. Abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursos tiek izmantota gan vispārīgā, gan speciālā juridiskā leksika, kuras pirmavots ir tiesību akti, diskursa dalībniekiem ir noteiktas lomas, pienākumi un tiesības, kas arī izriet no minētajiem tiesību aktiem. Savukārt institucionālās sistēmas galvenās atšķirības starp abu valstu diskursiem ir novērojamas tiesību aktu skaitā un veidā (Latvijā primārie tiesību akti, Apvienotajā Karalistē primārie un sekundārie), kas ietekmē speciālās leksikas attīstību un vienību skaitu, atbildīgo valsts iestāžu struktūrās (bāriņtiesas Latvijā, pašvaldības un ģimenes lietu tiesas Apvienotajā Karalistē) un to skaits, kā arī atšķirības abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursu komunikatīvajos mērķos, kas aprakstīti tiesību aktos. Latvijā lielāka uzmanība tiek pievērsta tādām vērtībām kā ģimene un darbs, bet Apvienotajā Karalistē galvenais mērķis ir aizsargāt visus bērnus no draudiem. Atšķirīga ir arī abu valstu bērnu tiesību diskursa dalībnieku – NVO, sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu – spēja ietekmēt bērnu tiesību diskursu un tā speciālo leksiku.

3. Bērnu tiesību aizsardzības speciālā leksika Latvijā un Apvienotajā Karalistē

Pēc bērnu tiesību vēstures un diskursa apraksta tiek veikts bērnu tiesību diskursa speciālās leksikas attīstības Latvijā un Apvienotajā Karalistē salīdzinājums. Pilnvērtīgam salīdzinājumam ir nepieciešams teorētiskais pamatojums. Šim mērķim tiek izvērtētas teorētiskās atziņas par atšķirībām un līdzībām starp jēdzienu, vārdu un terminu, par semantiku un semantiskajām izmaiņām laika gaitā, kā arī par speciālo leksiku. Pēc teorētisko atziņu apkopošanas un analīzes aprakstīta Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstība, izmantojot pētījumam atlasītajos likumos ekscerpēto materiālu. Promocijas darbā apskatītās semantiskās izmaiņas tiek salīdzinātas diahroniskajā aspektā, sniedzot priekšstatu par izmaiņām speciālajā leksikā pēc to definīcijām, to lietojuma likumu pantu tekstos un arī rakstībā.

3.1. Semantiskās izmaiņas

Promocijas darbā lielākā uzmanība tiek pievērsta leksēmu nozīmes izmaiņām, kas ilustrē laika gaitā notikušās izmaiņas abās valodās. Semantikas vēsturiskās izpētes virziens *Begriffsgeschichte* (konceptu vēsture) uzskata, ka juridiskās sistēmas juridisko realitāti veido valodas izteiksmes līdzekļi (Laske, 2020: 10). Bērnu tiesību aizsardzības kontekstā minētais izpaužas, piemēram, gadījumos, kad tiek ieviesti jauni tiesas rīkojumi, kas paredzēti konkrētiem bērnu tiesību pārkāpumu gadījumiem, bet šiem rīkojumiem nav esoša nosaukuma, t. i., tiek ieviests jauns koncepts, kas ir saistīts ar attiecīgajā tiesību sistēmā jau esošajiem konceptiem un balstīts tajos. Kā piemēru šādam rīkojumam var minēt Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības sistēmā esošo rīkojuma par īpašo aizbildniecību (*special guardianship order*) ieviešanu. Šis rīkojums ir balstīts jau esošā rīkojuma par aizbildniecību (*guardianship order*) konceptā, kas tiek paplašināts ar papildu nosacījumiem, kā rezultātā uz jau esoša rīkojuma pamata top jauna veida rīkojums. Savukārt semantiskās izmaiņas šī promocijas darba ekscerpētajā materiālā visbiežāk notiek specializācijas jeb nozīmes sašaurināšanās un nozīmes paplašināšanās procesu rezultātā. Piemēram, BTAL pamatredakcijas pantos definētā **daudzbērnu ģimene** ir ģimene, kas aprūpē trīs vai vairāk bērnus (BTAL, 1991), bet jaunākajās BTAL redakcijās **daudzbērnu ģimene** iekļauj arī pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecumam, kas iegūst izglītību (BTAL, 2023). Šādi izmaiņas juridiskās sistēmas realitātē ievieš izmaiņas šīs sistēmas valodiskajos līdzekļos.

Plašākus pētījumus par semantisko izmaiņu cēloņiem 20. gadsimtā veica Stīvens Ullmans (*Stephen Ullman*). S. Ullmans uzskatīja, ka valodu ietekmē sociālās tendences. Viņš izšķīra trīs semantisko izmaiņu cēloņus:

- 1) valodas faktori – izmaiņas, kas rodas vārda lietojuma rezultātā dažādās jomās;
- 2) ārpusvalodas jeb ekstralingvistiskie faktori – izmaiņas, kuru rezultātā vārds paliek, bet ir mainījies tā apzīmētās parādības vai jēdziena daba;
- 3) nozīmes specializācija – konkrēta vārda nozīme izveidojas kādā ierobežota lietojuma vārdu grupā un vēlāk to pārņem plašāks runātāju loks. (Ullmann, 1964: 198–199)

Kā ārpusvalodas faktoru radīto izmaiņu piemēru šī promocijas darba kontekstā var minēt Latvijā un Apvienotajā Karalistē laika gaitā notikušās vecuma izmaiņas **bērns** definīcijā. Piemēram, Apvienotajā Karalistē sākotnēji par bērnu tika uzskatīta persona līdz 12 gadu vecumam, pēc tam līdz 14, 16 un visbeidzot 18 gadu vecumam (CYPA, 1933: CA, 1987). Savukārt “Latviešu valodas konversācijas vārdnīcā” pie šķirkļa ‘bērnība’ norādīts, ka bērnībā ir cilvēka dzīves posms līdz apmēram 12 gadiem (LKV, 1927: 2). Definīcijā notikušās izmaiņas simbolizē sabiedrības izpratnes par bērnu juridiskajā jomā izmaiņas, kaut arī bioloģiski bērns ir palicis nemainīgs.

Minētās teorētiskās atziņas liecina, ka pastāv vairāki semantisko izmaiņu veidi un cēloņi, kas raksturīgi dažādām valodas lietojuma situācijām. Šāda veida izmaiņas atbilst juridiskās valodas īpatnībām – speciālo leksiku apzinātā veidā ievieš atbilstošās nozares speciālisti, kas ar nozīmes sašaurināšanas vai paplašināšanas palīdzību veido nepieciešamos juridisko jēdzienu apzīmējumus. Nozīmes paplašināšanos var ilustrēt ar audžuģimene nozīmes paplašināšanos. BTAL pamatredakcijā audžuģimene ir “ģimene, kas bārenim vai bez vecāku gādības palikušam bērnam nodrošina aprūpi un audzināšanu” (BTAL, 2023). Šis piemērs ilustrē sākotnējās termina nozīmes paplašināšanos. Savukārt kā nozīmes sašaurināšanās piemēru var minēt CYPA 1933 pamatredakcijas pantā 1.7 minētās skolotāju un vecāku tiesībās piemērot bērnam sodu (*to administer punishment to him*) (CYPA, 1933) norādīto speciālās leksikas vienību *punishment* (sods). Pamatredakcijā nav noteikti kritēriji piemērojamam sodam un tā smagumam, pieļaujot plašu traktējumu, kā rezultātā šis pants tika izmantots aizstāvībai gadījumos, kad bērni tika smagi traumēti miesassodu rezultātā (Wade, 2020: 6). Ar 2004. gadā ieviestajiem CA 1989 papildinājumiem “*Children Act 2004*” (2004. gada Likums par bērnu aizsardzību) tiek sašaurināta CYPA 1933 sākotnējā soda definīcija, aizliedzot miesassodus vispār.

Nozīmes pārnese bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos ilustrē policijas amatu nosaukumu aizstāšana *superintendent, inspector, or other superior officer of police* (virsintendants, inspektors vai cits vecākais policijas virsnieks) pantos tiek aizstāts ar *constable* (konstebls), kas ietver visu trīs iepriekš minēto amatu funkcijas un pienākumus šajā kontekstā. Šādi trīs pēc nozīmes un funkcijām līdzīgo amatu nozīme tiek pārnesta uz jaunu speciālās leksikas vienību *constable*, kas veic trīs iepriekš minēto funkcijas. Līdzīga situācija ir novērojama arī ar tiesnešiem – *magistrate, justices, or justice* (miertiesnesis, tiesas sekretārs vai tiesnesis) tiek aizstāts ar *justice* (tiesnesis). Šajā gadījumā *magistrate* un *justices* tiek aizstāti ar jau esošo vienu speciālās leksikas vienību *justice*. Šajos piemēros līdzīgas nozīmes vārdi tiek aizstāti ar vienu sinonīmu, kas ietver iepriekš izmantoto amatu uzskaitījumu, saglabājot panta juridisko nozīmi – iepriekš trīs dažādi amati bija pilnvaroti veikt attiecīgajā pantā aprakstītās funkcijas, bet pēc izmaiņu veikšanas ir viens amats, kas joprojām veic aprakstītās funkcijas bērnu tiesību aizsardzības kontekstā. Šāda veida izmaiņas atbilst 2. izmaiņu kategorijai.

1991. gadā Elizabete Traugota (*Elizabeth Traugott*) piedāvāja alternatīvu semantisko izmaiņu modeli – semantisko izmaiņu apzinātās interferences teoriju. Šis modelis analizē semantiskās izmaiņas kā apzinātu un pakāpenisku procesu, kas semantiskās izmaiņas uzskata par valodas lietotāju apzinātu valodas līdzekļu lietojuma rezultātu. E. Traugota norāda, ka katrai leksēmai ir sava semantiskā vēsture. Savukārt makrolīmenī semantiskās izmaiņas ir bieži vien

paredzamas ne tikai vienā, bet vairākās valodās. Izmaiņu procesam sākoties, izmaiņas izplatās valodas runātāju kopienā, veidojot kumulatīvu iedarbību, kuras rezultātā šīs semantiskās izmaiņas ieviešas plašā valodas runātāju kopienā (Traugot, 2001). Pētījumā ir vērojams, ka E. Traugotas atziņās minētā parādība, kad konkrētas semantiskās izmaiņas notiek ne tikai latviešu vai angļu valodā, bet abās valodās aptuveni vienā laika periodā. Kā piemēru tam var minēt Latvijas un Apvienotās Karalistes bērna tiesību aizsardzības likumu pantu izmaiņas, kas paplašina fiziskās vardarbības definīciju, iekļaujot bērna pakļaušanu elektronisko ierīču dūmu iedarbībai un kaitējumu emocionālajai attīstībai (BTAL, 1. pants; CYPA, 1933 7.5. pants). Tāpat abās valstīs paralēli notiek tiesību aktu pantu tekstu precizēšana, kā arī novecojušo likumu pantu izņemšana (piemēram, ar miesas sodu aizliegumu saistītās izmaiņas abu valstu tiesību aktos). Minētās izmaiņas ilustrē to, ka cilvēces attīstības rezultātā notiekošie procesi piemēram, izpratne par to, ka vardarbība nav tikai fiziska, aptuveni vienā laika posmā notiek dažādās valstīs un kultūrās, un tā rezultātā ir vērojama tiesību aktu papildināšana atbilstoši pasaulē notiekošajām izmaiņām.

3.2. Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstības salīdzinājums Latvijā un Apvienotajā Karalistē

Promocijas darbā apskatītais vēsturiskais, teorētiskais un no tiesību aktiem ekscerpētais materiāls sniedz ieskatu institucionālā, juridiskā un bērnu tiesību diskursa teorētiskajās pazīmēs un to praktiskajās izpausmēs tiesību aktos, speciālās leksikas vienību pazīmēs un to vēsturiskajā attīstībā. Bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas definīcijas sīkāk tika iedalītas šādās grupās: 1) ģimene un bērns; 2) bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālā leksika; 3) nodarījumi pret bērnu (bērnu tiesību aizsardzības pārkāpumi). Šāds iedalījums ietver visas ekscerpētās speciālās leksikas vienības, ļaujot veikt skaitlisku analīzi un noteikt līdzības un atšķirības starp šīm grupām. Tāpat no ekscerpētajām speciālās leksikas vienībām, ja tas bija iespējams, tika veidoti pēc nozīmes ekvivalentu vai tuvu speciālo leksikas vienību pāri. Pirms pāriet pie izmaiņu analīzes, tiek sniegts pārskats par ekvivalences veidiem.

3.2.1. Ekvivalence bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālajā leksikā

Promocijas darba kontekstā tiek salīdzināta divu dažādu valstu, kultūru un tiesību sistēmu juridiskā leksika. Iepriekš aprakstītās abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursu speciālās leksikas vienības tiek izmantotas, lai aizsargātu bērnu tiesības, bet tās ne vienmēr tiks lietotas ar vienādu nozīmi. Ekvivalence ir arī viens no juridisko tekstu tulkošanas stūrakmeņiem, jo bez ekvivalences nav iespējams nodrošināt juridiski precīzus tulkojumus.

VPSV 'ekvivalence' ir definēta kā divu vai vairāku vienumu satura, formas, kvalitātes, apjoma, funkcijas u. tml. raksturlielumu savstarpēja līdzvērtība (VPSV, 2007: 51).

S. Šarčeviča izšķir trīs ekvivalences pakāpes: a) tuva ekvivalence – avota un mērķa valodas jēdzieniem, kas apzīmēti ar to atbilstošajiem terminiem, ir kopīgas visas to būtiskās pazīmes un papildu pazīmes; b) daļēja ekvivalence – avota un mērķa valodas jēdzieniem ir kopīga lielākā daļa būtisko pazīmju un dažas papildu pazīmes; c) ekvivalences neesamība – avota un mērķa

valodas jēdzieniem ir ļoti maz kopīgu būtisko pazīmju vai to nav vispār, kā arī nav kopīgu papildu pazīmju (Šarcevič, 1997: 238). Šī pieeja tika izmantota speciālās leksikas vienību salīdzinājumam promocijas darbā.

3.3. Speciālās leksikas definīcijas un ekvivalence

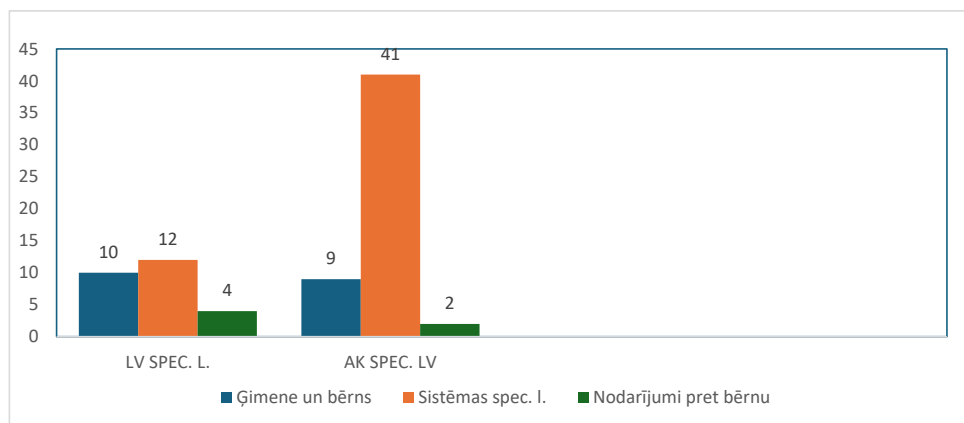
Vispirms tiek veikta skaitliskā bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienību analīze. BTAL, CL un LRJL jaunākajās redakcijās ir definētas 26 bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienības, savukārt CA 1989, CYP A 1933 un CA 1989 ir definēta 51 bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienība. Tiek apskatīts un analizēts kopējais speciālās leksikas vienību skaits abu valstu tiesību aktos, kam seko sīkāks speciālās leksikas vienību grupu salīdzinājums un savstarpēji salīdzināmu speciālās leksikas vienību definīciju izmaiņu salīdzinājums laika gaitā. Par savstarpēji salīdzināmām speciālās leksikas vienībām tiek uzskatītas speciālās leksikas vienības ar ekvivalenti tuvu juridisko nozīmi (piemēram, **aizbildnis** un *guardian*) vai daļēji ekvivalentu juridisko nozīmi (piemēram, **bērna tēvs, māte** un *parent*). Izmantotā pieeja sniedz priekšstatu par līdzībām un atšķirībām abu valstu bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstībā. 1. tabulā sniegts abu valstu tiesību aktu jaunākajās redakcijās definēto Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienību apkopojums.

1. tabula

Speciālās leksikas vienības

Latvijas Republikas bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos definētā leksika	Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos definētā leksika
Bārenis, bērns, bez vecāku gādības palicis bērns, audžuģimene, specializēta audžuģimene, atbalsta ģimene, uzticības persona, ārpusģimenes aprūpe, jauniētis, bērnu aprūpes iestāde, vardarbība, seksuālā vardarbība, fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība, ielas bērni, viesģimene, daudzbērnu ģimene, bērnu uzraudzības pakalpojums, radniecība, nepilngadība, bērna dabiskie aizbildņi, tuvākie nepilngadīgā radnieki, aizbildņa pienākums, nepilngadīgā audzināšanas mērķis	<i>Parent, approved school, approved school order, child in need of care or protection, guardian, legal guardian, managers, young person, adoption agency, care home, child, child arrangements order, child of the family, children's home, day care, education supervision order, emergency protection order, enforcement order, family assistance order, family proceedings, guardian of a child, harm, ill-treatment, integrated care board, local authority, local authority foster parent, officer of the Service, parental responsibility, parental responsibility agreement, private children's home, privately fostered child, prohibited steps order, registered children's home, registered pupil, relative, residential care home, responsible person, school service, section 31A plan service, special educational needs, special guardian, special guardianship order, Special Health Authority, specific issue order, supervision order, supervised child, upbringing, voluntary home, voluntary organisation, Welsh family proceedings officer</i>

Tālākai analīzei šīs speciālās leksikas vienības ir iespējams dalīt jau minētajās grupās “Ģimene”, “Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālā leksika”, “Nodarījumi pret bērnu”. Šo grupu skaitliskais kopsavilkums un salīdzinājums sniegts 1. diagrammā.

1. diagramma. Speciālās leksiskas vienību grupas.

1. diagrammā attēlotajā grupā “Ģimene un bērns” Latvijas tiesību aktos ir definētas 10 speciālās leksikas vienības, Apvienotās Karalistes tiesību aktos – deviņas speciālās leksikas vienības, grupā “Nodarījumi pret bērnu” Latvijas tiesību aktos ir definētas četras speciālās leksikas vienības, Apvienotās Karalistes tiesību aktos – divas speciālās leksikas vienības. Savukārt grupā “Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālās leksikas vienības” Latvijas tiesību aktos ir definētas 11, Apvienotās Karalistes tiesību aktos – 41 speciālā leksikas vienība. Skaitliskā analīze liecina, ka abās valstīs ir gandrīz vienāds speciālās leksikas vienību skaits jomās, kas ir saistītas ar bērnu, tā dabisko ģimeni un nodarījumiem pret bērniem. Savukārt lielākā skaitliskā atšķirība ir novērojama bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālajā leksikā. Šī skaitliskā atšķirība ir skaidrojama ar atšķirībām abu valstu bērnu tiesību aizsardzības sistēmās, Apvienotās Karalistes sistēmai esot plašākai, ar lielāku specializēto amatu, rīkojumu u. c. sistēmas elementu skaitu, kas tiek apzīmēti ar speciālo leksiku. 2. tabulā apkopotas grupai “Ģimene un bērns” atbilstošās vienības. Šajā grupā tiek iekļautas speciālās leksikas vienības, kas ir saistītas ar bērna dabisko ģimeni un bērna dabisko stāvokli.

2. tabula

Grupa “Bērns un ģimene”

Latvijas Republikas tiesību akti (astoņas vienības)	Apvienotās Karalistes tiesību akti (astoņas vienības)
Bārenis, bērns, bez vecāku gādības palicis bērns, daudzbērnu ģimene, radniecība, bērna dabiskie aizbildņi, tuvākie nepilngadīgā radnieki, nepilngadīgā audzināšanas mērķis	<i>Parent</i> (vecāks), <i>child in need of care or protection</i> (bērns, kam nepieciešama aprūpe un aizsardzība), <i>child</i> (bērns), <i>child of the family</i> (ģimenes bērns), <i>parental responsibility</i> (vecāku atbildība), <i>relative</i> (radnieks), <i>supervised child</i> (uzraudzītais bērns), <i>upbringing</i> (audzināšana)

Abu valstu tiesību aktos ir definēts vienāds grupas “Bērns un ģimene” speciālās leksikas vienību skaits. Par tuvu ekvivalentām vai daļēji ekvivalentām var uzskatīt šīs speciālās leksikas vienības: bērns – *child*; nepilngadīgā audzināšanas mērķis – *upbringing*; radniecība – *relative*. Savukārt speciālās leksikas vienības, kurām šajā un citās grupās nav atrodamas tuvu vai daļēji ekvivalentas speciālās leksikas vienības, ir bārenis, bez vecāku gādības palicis bērns, daudzbērnu ģimene, bērna dabiskie aizbildņi, tuvākie nepilngadīgā radnieki, *parent* (vecāks), *child in need of care or protection* (bērns, kam nepieciešama aprūpe un aizsardzība), *child of the family* (ģimenes bērns), *parental responsibility* (vecāku atbildība), *supervised child* (uzraudzītais bērns), *upbringing* (audzināšana). No kopumā 16 grupas “Bērns un ģimene” speciālās leksikas vienībām tuvu ekvivalentu vai daļēji ekvivalentu speciālās leksikas vienību nav 10 speciālās leksikas vienībām. Promocijas darbā ir apskatīti visi darba tapšanas brīdī spēkā esošie bērnu tiesību aizsardzības likumi, tāpēc var apgalvot, ka Latvijas tiesību aktos patlaban nav atrodamas tuvu vai daļēji ekvivalentas definētas speciālās leksikas vienības, kas atbilst *child of the family*, *supervised child*, *parent*, *child in need of care or protection*, *child of the family*, *parental responsibility*. Definīcijas neesamība nenozīmē to, ka speciālās leksikas vienība netiek izmantota vai nav izmantojama gan juridiskā, gan plašākā kontekstā. Piemēram, speciālās leksikas vienības *parent* (vecāks) ekvivalents latviešu valodā ir **vecāks**, kas nav atsevišķi definēta bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos, bet šī leksikas vienība BTAL jaunākajā redakcijā parādās astoņas reizes, Civillikuma jaunākajā redakcijā – 12 reizes.

Speciālās leksikas vienību pāris ir bērns – *child*, kas ir definēts BTAL pamata un jaunākajā redakcijā, *CYPA 1933* pamatredakcijā un *CA 1989* jaunākajā redakcijā. BTAL sniegtā definīcija nav mainījies kopš šī likuma pamatredakcijas, savukārt *child* definīcijā ir notikušas ar vecumu saistītas izmaiņas: “*under the age of fourteen years*” (līdz 14 gadu vecumam) *CYPA 1933* pamatredakcijā tiek aizstāts ar “*under the age of eighteen*” (līdz 18 gadu vecumam) *CA 1989* jaunākajā redakcijā. Gan bērns, gan *child* definīcijās ir noteikts, ka par bērnu ir uzskatāma persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Taču **bērns** definīcijā ir definēti papildu izņēmuma gadījumi: “izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas”. Saskaņā ar minēto, **bērns** un *child* speciālās leksikas vienību definīcijas liecina, ka abās valstīs pastāv vienota izpratne par vecumu, līdz kuram persona ir uzskatāma par bērnu, bet ir iespējamās atšķirības izņēmuma gadījumos. Izmaiņas *child* definīcijā ilustrē izmaiņas sabiedrības uzskatos par bērna vecumu, savukārt izmaiņu neesamība **bērns** definīcijā skaidrojama ar to, ka speciālās leksikas vienība **bērns** tika atsevišķi definēta tikai 2000. gadā. Šīs speciālās leksikas vienības ir uzskatāmas par daļēji ekvivalentām, jo to galvenās pazīmes (persona līdz 18 gadu vecumam) ir ekvivalentas, bet **bērns** ietver papildu kritērijus, kas nosaka gadījumus, kad par pieaugušo var tikt uzskatīta persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu.

Nākamais speciālās leksikas vienību pāris ir radniecība – *relative*. Speciālās leksikas vienība **radniecība** ir definēta Civillikumā un nav piedzīvojuši definīcijas izmaiņas. Savukārt *relative* sākotnējā definīcija *CA 1989* pamatredakcijā šī likuma jaunākajā redakcijā ir papildināta ar “*or by marriage or civil partnership*” (ar laulību vai civilo partnerību). Šīs speciālās leksikas vienības ir daļēji ekvivalentas, jo to galvenās pazīmes sniedz izpratni par

bērna radnieka statusa kritērijiem attiecīgo valstu bērnu tiesību aizsardzības sistēmās. Neskatoties uz atšķirīgo formulējumu, abas speciālās leksikas vienības definē bērna bioloģiskos radniekus, kas ir abu leksikas vienību galvenā pazīme, bet atšķiras papildu nosacījumi, kas nosaka personas radniecību ar bērnu. Radniecības definīcijā ir sniegts izvērstis skaidrojums par radniecības līnijām, kā arī norādīts, ka “par radniecību sauc divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību”, savukārt *relative* definīcija ir plašāka, jo ietver personas, kas nav bērna asinsradnieki, bet kļūst par bērna radniekiem laulību, civilās partnerības vai audžuvecāku statusa iegūšanas rezultātā.

Trešais speciālās leksikas vienību pāris ir nepilngadīgā audzināšanas mērķis – *upbringing*. Šis speciālās leksikas vienības ir daļēji ekvivalentas, jo definē jēdzienu **audzināšana** attiecīgo valstu bērnu tiesību aizsardzības kontekstā. Galvenā ekvivalentā abu definīciju pazīme ir izteikta ar vārdiem “..gādību par viņa veselību” un “..*care of the child*” (rūpes par bērnu). Civillikuma pamatredakcijā **nepilngadīgā audzināšanas mērķis** definīcija ietver vārdus “samērā ar viņa mantas stāvokli”, kas ir izņemti no definīcijas jaunākajā redakcijā, kas nozīmē to, ka bērna audzināšana Latvijā nav saistīta ar materiālo stāvokli, kas atbilst arī Apvienotās Karalistes definīcijai, kas nosaka, ka “*upbringing includes care of the child, but not maintenance*” (audzināšana ietver rūpes par bērnu, nevis uzturēšanu), kas uzskatāma par daļēji līdzīgu papildu pazīmi. Savukārt **nepilngadīgā audzināšanas mērķis** definīcijā “gādība par bērna veselību” ir papildināta ar “tikumisku un garīgu attīstību samērā ar viņa spējām un tieksmēm”, kas liecina par plašāku audzināšanas tvērumu, salīdzinot ar *upbringing* definīcijā norādīto, kas neietver papildu nosacījumus bērna audzināšanai, izņemot vispārīgo nosacījumu “*care of the child*” (rūpes par bērnu).

Izanalizējot grupas “Bērns un ģimene” speciālās leksikas vienības, secināms, ka abās valodās nav tuvu ekvivalentu speciālās leksikas vienību, bet ir daļēji ekvivalentas speciālās leksikas vienības. Vērtējot pēc galvenajām pazīmēm, šīs speciālās leksikas vienības būtu uzskatāmas par tuvu ekvivalentām, taču papildu pazīmes ievieš atšķirības, kuru dēļ attiecīgās speciālās leksikas vienības nav uzskatāmas par tuvu ekvivalentām juridiskā kontekstā.

Nākamā grupa ir “Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālā leksika”, kas ietver amatpersonas, valsts iestādes, tiesas rīkojumus, amatus un citus juridiskos līdzekļus.

No Latvijas tiesību aktiem ekscerpētas 12 speciālās leksikas vienības, kas atbilst grupai “Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālā leksika”, no Apvienotās Karalistes tiesību aktiem – 40. Latvijas tiesību aktos definētās speciālās leksikas vienības apraksta ģimeņu veidus, kas nav dabiskās ģimenes, bet uzņemas rūpes (parasti – pret atlīdzību) par bērnu īstermiņā un ilgtermiņā. Šīs speciālās leksikas vienības ir: audžuģimene, specializēta audžuģimene, atbalsta ģimene, ārpusģimenes aprūpe, viesģimene. Šie ģimeņu un aprūpes veidi atšķiras no dabiskās ģimenes (kas ietver arī daudzbērnu ģimeni, jo tās statusu nosaka bērnu skaits, nevis citi kritēriji) ar to, ka ir ieviesti bērnu tiesību aizsardzības sistēmā, bērni šajās ģimenēs nonāk ar tiesas lēmumu, kā arī šo ģimeņu locekļi nav bērna dabiskās ģimenes locekļi vai asinsradnieki. Speciālās leksikas vienības **ielas bērni** un **jaunietis** definē bērnam piemērojamos statusus bērnu tiesību sistēmas aizsardzības ietvaros. Savukārt speciālās leksikas vienības **uzticības**

persona, bērnu aprūpes iestāde, bērnu uzraudzības pakalpojums definē sistēmas līdzekļus, kas ir domāti bērnu tiesību aizsardzībai sistēmas ietvaros. Apskatītajos Latvijas Republikas tiesību aktos nav atsevišķi definēti tiesas spriedumu un rīkojumu veidi, kā arī nav atsevišķu ar bērna izglītību saistītu definīciju un dažādu atbildīgo amatu definīciju. Jāmin, ka definīciju trūkums ne vienmēr nozīmē to, ka šāda speciālās leksikas vienība bērnu tiesību aizsardzības sistēmā nepastāv. Piemēram, *guardian* pielīdzināmā speciālās leksikas vienība **aizbildnis** tiek definēta BTAL 4. redakcijas (11.04.2000.–07.06.2000.) “1. pantā. Likumā lietotie termini”, bet jaunākajā redakcijā (08.02.2024.–30.06.2024.) šī speciālās leksikas vienība vairs netiek atsevišķi definēta, kaut arī BTAL jaunākās redakcijas tekstā **aizbildnis** parādās 11 reizes. Tāpat Latvijas bērnu tiesību aizsardzības sistēmā tiek izmantotas arī *special guardian* un *legal guardian* atbilstošās speciālās leksikas vienības **sevišķais aizbildnis** un **likumiskais aizbildnis**, bet tās nav atsevišķi definētas apskatītajos tiesību aktos. Novērotās atšķirības ir iespējams skaidrot ar jau minētajiem faktoriem – abās valstīs atšķirīgais iedzīvotāju skaits, kas nosaka bērnu tiesību aizsardzības sistēmas apmērus un tajā iekļautās atbildīgās iestādes, pieejamais finansējums (AK kopējais budžets 2023. gadam ir 1189 miljardi mārciņu jeb 1408 miljardi eiro (*Treasury*, 2023), Latvijas – 14,7 miljardi eiro (FM, 2023)), kā arī promocijas darbā jau apskatītie vēsturiskie faktori.

Pēc veiktās ekvivalences analīzes var secināt, ka daļēji ekvivalentu speciālās leksikas vienību pāriem grupā “Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālā leksika” ir jāpievērš pastiprināta uzmanība. Šo pāru ekvivalences pakāpe mainās atkarībā no konteksta, piemēram, **jaunietis** – *young person* gadījumā. Taču jāņem vērā, ka jaunietis ir persona no 13 līdz 25 gadiem, savukārt *young person* ir persona vecumā no 14 līdz 18 gadiem. Secināms, ka galvenās pazīmes apskatītajos pāros ir tuvas, kas liecina par līdzīgu jēdzienu izpratni abās tiesību sistēmās.

Trešā bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienību grupa ir “Pret bērnu vērstie nodarījumi”. 3. tabulā apkopotas abu valstu tiesību aktos definētās trešās grupas speciālās leksikas vienības.

3. tabula

Trešās grupas vienības

vardarbība, seksuāla vardarbība, fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība	<i>Harm</i> (kaitējums), <i>ill-treatment</i> (neatbilstoša izturēšanās pret kādu)
--	--

Apskatītajos Latvijas Republikas tiesību aktos ir definēta vardarbība, kā arī sniegtas atsevišķas trīs vardarbības veidu definīcijas – seksuāla vardarbība, fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība. Speciālā leksikas vienība **vardarbība** pirmo reizi definēta 22. BTAL redakcijā (04.07.2013.–31.08.2013.), savukārt **seksuāla vardarbība**, **fiziska vardarbība** un **emocionāla vardarbība** tika definētas BTAL pamatredakcijā. Savukārt apskatītajos Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības likumos ir definētas divas leksikas vienības – *harm* (kaitējums) un *ill-treatment* (ļauprātīga izturēšanās).

Speciālās leksikas vienības **vardarbība** definīcijā izmaiņas nav notikušas. Šī definīcija ietver “visu veidu fizisku, emocionālu, seksuālu un citu veidu vardarbību” pret bērniem, kā rezultātā šī speciālā leksikas vienība ir vispārīga un visaptveroša. Šo īpašību dēļ to ir iespējams izmantot kā tuvu ekvivalentu gan *harm* (kaitējums), gan *ill-treatment* (ļauņprātīga izturēšanās), jo vardarbība ietver gan *harm*, gan *ill-treatment* definīcijās norādītos pāridarījuma veidus. Fiziskas vardarbības definīcijas jaunākā redakcija tika papildināta ar “apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu, iedarbībai”, paplašinot fiziskas vardarbības jēdzienu ārpus “apzināta spēka lietojuma”. Līdzīgas izmaiņas ir novērojamas arī *harm* definīcijā, kas jaunākajā redakcijā tiek papildināta ar “*for example, impairment suffered from seeing or hearing the ill-treatment of another*” (piemēram, ciešanas, kas radušās ļauņprātīgas izturēšanās pret citu personu redzēšanas vai dzirdēšanas rezultātā). Fiziskas vardarbības un *harm* definīcijas ir paplašinātas un jaunākajās redakcijās ietver ne tikai tiešu fizisku vardarbību vai kaitējumu, kā rezultātā arī šis pāris ir uzskatāms par tuvu ekvivalentu. Nākamā pāra **emocionāla vardarbība** – *ill-treatment* definīcijas ir līdzīgas pēc nozīme, kā rezultātā abas speciālās leksikas uzskatāmas tuvu ekvivalentām, jo *ill-treatment* ietver arī seksuālu vardarbību un citus ļauņprātīgas izturēšanās jeb vardarbības veidus, kas nav fiziski. Speciālās leksikas vienības **emocionāla vardarbība** sākotnējā definīcija piedzīvojusi būtiskas izmaiņas, bet *ill-treatment* definīcija ir palikusi bez izmaiņām kopš tās ieviešanas. Pāris **seksuāla vardarbība** – *ill-treatment* ir tuvu ekvivalents speciālās leksikas vienību pāris, jo *ill-treatment* “*includes sexual abuse*” (ietver seksuālu vardarbību). Arī speciālās leksikas vienības **seksuāla vardarbība** definīcija nav piedzīvojusi izmaiņas kopš tās ieviešanas. Speciālo leksikas vienību **vardarbība, fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība, seksuāla vardarbība**, salīdzinot ar *harm* un *ill-treatment* definīcijām, ir plašākas un konkrētākas, taču pēc savas būtības šīs leksikas vienības uzskatāms par tuvu ekvivalentām. Izmaiņas fiziskas vardarbības un *harm* definīcijās liecina par to, ka abu valstu sabiedrībās pastāv līdzīga izpratne par pret bērnu vērstas vardarbības veidiem. Šīs līdzības liecina par to, ka bērnu tiesību aizsardzības diskursā Latvijā un Lielbritānijā pastāv vienota izpratne par noteiktiem jēdzieniem, ko apliecina tuvu ekvivalentās speciālās leksikas vienības. Savukārt atšķirības abās bērnu tiesību aizsardzības sistēmās ilustrē tās speciālās leksikas vienības, kurām nav tuvu ekvivalentu speciālās leksikas vienību otrā valodā.

Secinājumi

Pētījuma rezultāti sniedz visaptverošu ieskatu par bērnu tiesību aizsardzības diskursa speciālās leksikas attīstību Latvijā un Apvienotajā Karalistē, papildinot to ar ieskatu abu valstu bērnu tiesību aizsardzības vēsturē un sistēmās. Savukārt veiktais abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursu salīdzinājums attēlo gan līdzības, gan atšķirības šajos diskursos, sniedzot ieskatu arī par galvenajiem atšķirību cēloņiem. Ekscerpētā materiāla analīzes rezultātā iegūts plašs pārskats par vairāk nekā 100 gadu laikā notikušajām izmaiņām tiesību aktu pantos un speciālās leksikas vienību definīcijās. Veiktais speciālās leksikas vienību apkopojums ir noderīgs materiāls gan speciālistiem, gan tālāko pētījumu veikšanai nākotnē.

Ekscerpētā materiāla analīzei tikai izmantotas trīs izmaiņu kategorijas (izmaiņu nav; tikai valodiskas; juridiskas un valodiskas), kas ļāva novērot un aprakstīt katras valsts tiesību aktos notikušo izmaiņu tendences aptuveni 100 gadu garumā. Apskatītajos Latvijas bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos bez izmaiņām palikuši 117 panti, 2. kategorijas izmaiņas tika veiktas 64 pantos, savukārt 3. kategorijas izmaiņas novērotas 94 pantos, kā arī tika ieviesti 40 jauni panti. Apskatītajos Apvienotās Karalistes tiesību aktos tika konstatēti 47 panti bez izmaiņām, 2. kategorijas izmaiņas novērotas 44 pantos, 3. kategorijas izmaiņas notikušas 100 pantos, savukārt kopējais jaunievieisto pantu skaits ir 127 panti. Šīs skaitliskās atšķirības skaidrojamas ar tiesību aktu vecumu, tiesību sistēmu atšķirībām, kas nosaka tiesību aktu izmaiņu ieviešanas kārtību, kā arī ar abu bērnu tiesību aizsardzības sistēmu mērogu. Minētais apliecina, ka abās valstīs notiek konsekventa darbība, izstrādājot un aktualizējot bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktus, kas veicina arī speciālās leksikas attīstību, jo tiek ieviestas jaunas speciālās leksikas vienības.

Veicot ekscerpēto bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas definīciju salīdzinājumu, tematiskajā grupā “Ģimene un bērns” Latvijas tiesību aktos ir definētas 10 speciālās leksikas vienības, Apvienotās Karalistes tiesību aktos – deviņas speciālās leksikas vienības, grupā “Nodarījumi pret bērnu” Latvijas un Apvienotās Karalistes tiesību aktos ir definētas četras speciālās leksikas vienības. Savukārt tematiskajā grupā “Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas speciālās leksikas vienības” Latvijas tiesību aktos ir definētas 11, Apvienotās Karalistes tiesību aktos – 41 speciālā leksikas vienība. Tuvu ekvivalentu bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienību skaits ir mazs (10 pāri), salīdzinot ar kopējo definēto speciālās leksikas vienību skaitu (75 vienības, 21 LV, 54 AK). Veiktais salīdzinājums apstiprina darbā izvirzīto hipotēzi.

Abās valstīs bērnu tiesību aizsardzības diskursiem piemīt vienādas pazīmes – tie ir daļa no institucionālajam diskursam pakārtotā juridiskā diskursa ar savu speciālo leksiku, noteikumiem, lomām un komunikatīvajiem mērķiem, kā arī līdzīgām attīstības tendencēm. Lielākā atšķirība starp abu valstu bērnu tiesību aizsardzības diskursiem ir to dalībnieku spēja radīt ietekmi uz šiem diskursiem, ko skaidri ilustrē nevalstisko organizāciju un plašākas sabiedrība spēja ietekmēt likumdevējus ieviest izmaiņas.

Veiktais pētījums liecina, ka abās valstīs bērnu tiesību aizsardzības sistēmas ir līdzīgas, taču Apvienotās Karalistes bērnu tiesību aizsardzības sistēmā ir lielāks dalībnieku skaits un

finansējums, kā arī plašāks šajā sistēmā iekļauto organizāciju un valsts iestāžu skaits, kas ļauj secināt to, ka galvenie ārpusvalodas faktori, kas ietekmē bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstību, ir ģeopolitiskie un ekonomiskie faktori, kuru iedarbības rezultātā bērnu tiesību sistēmā rodas nepieciešamība pēc jaunu jēdzienu kodificēšanas ar speciālās leksikas palīdzību.

Promocijas darbs atklāj plašas tālāko pētījumu iespējas bērnu tiesību nozares diskursa un speciālās leksikas izpētē latviešu valodā. Promocijas darbā izmantotās izmaiņu salīdzināšanas kategorijas ir iespējams izmantot citu nozaru tiesību aktu izpētei un analīzei. Turklāt veiktais pētījums ļauj ielūkoties speciālās leksikas klāstā, kas pastāv valstīs ar atšķirīgu demogrāfisko un sociālo situāciju, ļaujot savlaicīgi prognozēt nepieciešamību pēc attiecīgajiem juridiskajiem mehānismiem un tos aprakstošās speciālās leksikas.

Tēzes

1. Likumu tekstus ir iespējams izmantot kā valodas izpētes materiālu, kas sniedz ieskatu dažādos vēstures posmos un to laikā izmantotajā valodā. Likumu teksti to specifiskas dēļ kalpo par “vēstures lieciniekiem” pateicoties tam, ka ir pieejamas šo tekstu vēsturiskās redakcijas, kas ļauj salīdzināt attiecīgā likuma pantu formulējumus vai speciālās leksikas vienību definīcijas pat simts gadu laikā.

2. Bērnu tiesību aizsardzības diskursi Latvijā un Apvienotajā Karalistē ir savstarpēji salīdzināmi. Abās valstīs šiem diskursiem ir līdzīgi mērķi, kuru uzdevums ir aizsargāt bērnu tiesības. Abās valstīs ir līdzīgi diskursa dalībnieki – likumu pieņēmēji, tiesībsargājošās iestādes, sociālie dienesti, bērni, ģimenes, nevalstiskās organizācijas, plašsaziņas līdzekļi un plašāka sabiedrība.

3. Bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas attīstība notiek abās valstīs, taču Apvienotajā Karalistē tā notiek straujāk. Abās valstīs pastāv vienota izpratne par galvenajiem bērnu tiesību aizsardzības diskursa jēdzieniem un uzdevumiem, ko apliecina speciālās leksikas vienības. Pētītajos Apvienotās Karalistes tiesību aktos definēta 51 bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienība, savukārt tādā pašā laika periodā apskatītajos Latvijas bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos ir definētas 24 bērnu tiesību aizsardzības speciālās leksikas vienības.

4. Izmaiņu ieviešana tiesību aktos notiek pastāvīgi gan Latvijā, gan Apvienotajā Karalistē. Taču abās valodās ir novērojami gadījumi, kad viena panta divos teikumos tiek izmantotas atšķirīgas speciālās leksikas vienības viena jēdziena apzīmēšanai, kā arī ir sastopami likumu panti ar vecvārdiem.

5. Plašākas sabiedrības aktīva dalība un iespēja ietekmēt bērnu tiesību aizsardzības diskursu veicina diskursa un tā speciālās leksikas attīstību, veidojot pārmaiņām atvērtu sistēmu, kurā izmaiņas notiek biežāk un lielākā apjomā. Savukārt plašākas sabiedrības nespēja ietekmēt bērnu tiesību aizsardzības diskursu kavē šī diskursa attīstību, izmaiņas notiek retāk un mazākā apjomā, kā arī šādam diskursam raksturīgs mazāks speciālās leksikas vienību skaits.

Literatūras saraksts

Avoti

1. BAC 2025 – Pārskats par bāriņtiesu darbu 2024. gadā. Pieejams: <https://www.bac.gov.lv/lv/parskats-par-barintiesu-darbu-2024-gada> (skatīts 2025. gada 30. novembrī).
2. BL 2023 – *Latvijas Republikas Bāriņtiesu likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums> (skatīts 2023. gada 17. martā).
3. BTAL 1998 – *Bērnu tiesību aizsardzības likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums> (skatīts 2024. gada 1. aprīlī).
4. BTAL 2023 – *Bērnu tiesību aizsardzības likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=49096> (skatīts 2023. gada 17. martā).
5. CA 1948 – *Children Act 1948*. Pieejams: <https://education-uk.org/documents/acts/1948-children-act.html> (skatīts 2023. gada 17. martā).
6. CA 2004 – *Children Act 2004*. Pieejams: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/section/58> (skatīts 2023. gada 15. maijā).
7. CYPA 1933 – *Children and Young Persons Act 1933*. Pieejams: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/23-24/12> (skatīts 2023. gada 17. martā).
8. CYPA 2008 – *Children and Young Persons Act 2008*. Pieejams: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/23/introduction/enacted> (skatīts 2024. gada 1. aprīlī).
9. CSWA 2017 – *Children and Social Work Act 2017*. Pieejams: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/16/contents/enacted> (skatīts 2023. gada 17. martā).
10. CVK 1865 – *Svod mestnih zakoneny guberniya ostzeiskih*. Pieejams: <https://www.prilib.ru/item/443323> (skatīts 2023. gada 17. martā).
11. FM 2023 – *Valdība apstiprina likumprojektu par valsts budžetu 2023. gadam un budžeta ietvaru 2023., 2024. un 2025. gadam*. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/jaunums/valdiba-apstiprina-likumprojektu-par-valsts-budzetu-2023-gadam-un-budzeta-ietvaru-2023-2024-un-2025-gadam> (skatīts 2023. gada 11. aprīlī).
12. LRCL 1937 – Latvijas Republikas Civillikums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/90223> (skatīts 2023. gada 17. martā).
13. Treasury 2023 – *Apvienotās Karalistes 2023. gada budžets*. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/publications/spring-budget-2023/spring-budget-2023-html> (skatīts 2023. gada 11. aprīlī).

Izmantotā literatūra

1. Delfi.lv 2017 – *Bojāgājušā Ivana Berladina ģimenē aug citi bērni*. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/bojagajusa-ivana-berladina-gimene-aug-citi-berni.d?id=49039101> (skatīts 2023. gada 17. martā).
2. Foucault 1972 – Foucault, Michel (1972). *The archeology of knowledge and the discourse on language*. New-York: Pantheon Books.
3. Goodrich 1987 – Goodrich, Peter (1987). *Legal Discourse Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis*. London: Palgrave Macmillan London.
4. Jaworski 1999 – Jaworski, Adam (1999). *The Discourse Reader*. New-York: Routledge.
5. Jemeljanova 2023 – Jemeljanova, Dinija (2023). *Septiņgadīgās Justīnes tēvs un pamāte daļēji atzinuši vainu meitenes slepkavībā*. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/27.09.2023-septingadigas-justines-tevs-un-pamate-daleji-atzinusi-vainu-meitenes-slepkaviba> (skatīts 2023. gada 5. decembrī)
6. Laske 2020 – Laske, Carol (2020). *Law, Language and Change A Diachronic Semantic Analysis of Consideration in the Common Law*. Boston: Brill.
7. Mayr 2008 – Mayr, Andrea (2008). *Language and Power: An Introduction to Institutional Discourse (Advances in Sociolinguistics)*. New-York: Continuum.
8. Romanovska 2023 – Romanovska, Alīna (2023). Diskursa analīze. *Latvijas Nacionālā enciklopēdija (LNE)*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/8056-diskursa-anal%C4%ABze> (skatīts 2024. gada 1. aprīlī).
9. Šarčevič 1997 – Šarčevic, Susan (1997). *New Approach to Legal Translation*. London: Kluwer Law International.
10. Titscher et al. 2000 – Titscher, Stefan; Meyer, Michel; Wodak, Ruth; Vetter, Eva (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis: In Search of Meaning*. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd.
11. Traugott 2001 – Traugott, Elisabeth (2001). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Ullmann 1964 – Ullmann, Stephen (1964). *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
13. Wade 2020 – Wade, Charles (2020). *Spare the rod: Why the law on corporal punishment needs to be reformed*. Pieejams: <https://www.barcouncil.org.uk/static/3ed3ee35-4ad4-4c39-8d71f642bfcec2a6/43lawreformessay.pdf> (skatīts 2023. gada 29. novembrī).

Andrejs Gorbunovs dzimis 1987. gadā Rīgā. Ventspils Augstskolā ieguvis bakalaura grādu tulkošanā (2009), Rīgas Juridiskajā augstskolā – maģistra grādu juridiskajā lingvistikā (2015). Kopš 2009. gada strādājis par ārštata tulkotāju. Zinātniskās intereses saistītas ar latviešu valodas attīstību un saglabāšanu, terminradi, terminoloģiju, valodas un tehnoloģiju mijiedarbību.